

Zofia Okraj

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
ORCID: 0000-0002-0187-547X

Jak w „Tetris” – organizacja czasu i pracy nauczycieli akademickich innowatorów: relacja z badań

As in „Tetris” – organization of time and work of academic teachers innovators: research report

Streszczenie

Celem niniejszego opracowania jest prezentacja wyników badań nad jednym z aspektów twórczej pracy dydaktycznej nauczycieli akademickich innowatorów, jakim jest organizacja ich czasu i pracy. W badaniach jakościowych wzięło udział 13 nauczycieli akademickich zajmujących się opracowywaniem, wdrażaniem i popularyzowaniem nowych i użytecznych rozwiązań dydaktycznych w obrębie paradygmatów, koncepcji, modeli, metod, technik i środków kształcenia. Na etapie projektowania i realizacji koncepcji badawczej zastosowano teorię ESA Howarda E. Grubera. W badaniach wykorzystano wielokrotne, deskryptywne studium przypadku, wywiady semistrukturyzowane oraz analizę publikacji badanych oraz zdjęć z prowadzonych przez nich zajęć dydaktycznych. Analiza i interpretacja uzyskanych wyników badań została przeprowadzona przy zastosowaniu modelu IPA. Po przeprowadzeniu analizy wyników badań udało się nakreślić indywidualne obrazy jednostkowych strategii organizacji czasu i pracy oraz wspólne dla wszystkich badanych prawidłowości w tym obszarze.

Słowa kluczowe: twórcza praca, innowatorzy, organizacja czasu i pracy, teoria ESA.

Abstract

The aim of this study is to present the results of research concerning one of the aspects of creative didactic work of academic teachers innovators, which is the organization of their time and work. 13 academic teachers involving: inventing, implementing and popularizing new and useful didactic solutions within paradigms, concepts, models, methods, techniques and means of education took part in this qualitative research. At the stage of designing and implementing the research concept, the ESA theory of Howard E. Gruber was applied. The research used multiple, descriptive case studies, semi-structured interviews and analysis of the subjects' publications and photos from their didactic classes. The analysis and interpretation of the obtained research results was carried out using the IPA model. After conducting an analysis of the research results, it was possible to outline images of individual strategies for the organization of time and work and common regularities in this area for all the examined innovators.

Key words: creative work, innovators, organization of time and work, ESA theory.

Wprowadzenie

Czas stanowi specyficzną przestrzeń ludzkiego życia. Uwzględniając kategorie czasu: przeszłość, teraźniejszość i przyszłość, człowiek dokonuje wyborów, podejmuje decyzje, projektuje różnego rodzaju działania. Czas jest zatem tłem, a zarazem zasobem ludzkich działań. Każdy człowiek inaczej doświadcza czasu. Jedni uważają, że mają go „za mało” i nie mogą zdążyć z realizacją wszystkich zamiarów, inni – odczuwający nudę – szukają różnych sposobów na „zabicie czasu”, twierdząc przy tym, że w ich życiu niewiele się dzieje. Szczególnie interesującą kwestią jest organizacja czasu przez osoby wykonujące pracę twórczą, a więc świadomie planowaną, celową, długoletnią pracę nastawioną na innowacje, czyli rozwiązania nowe i wartościowe¹. Jak wiele aktywności podejmują oni w ciągu dnia? W ile działań się angażują? Jakie sposoby stosują, by osiągnąć założone cele? Te właśnie obszary ciekawości naukowej stały się kanwą do pytań skierowanych do nauczycieli akademickich innowatorów, którzy opracowują, wdrażają i popularyzują innowacje dydaktyczne rozumiane jako rozwiązania odnoszące się do paradygmatów, strategii, koncepcji, modeli, metod, technik kształcenia i środków dydaktycznych, które można oceniać jako nowe dla ich autora i (przynajmniej) danej uczelni, a przy tym wartościowe, a więc sprzyjające efektywnej realizacji zadań dydaktycznych, i użyteczne, a więc możliwe do zastosowania w różnych szkołach wyższych i innych placówkach edukacyjnych.

W niniejszym opracowaniu przedstawione zostaną wyniki badań jakościowych nad doświadczeniami polskich nauczycieli akademickich innowatorów w organizacji czasu i twórczej pracy.

Organizacja czasu i twórczej pracy nauczycieli – przegląd literatury

Czas stanowi kategorię pojawiającą się w różnych obszarach wiedzy. Na temat czasu snuli swoje rozważania filozofowie, między innymi Platon², Arystoteles³, św. Augustyn⁴, Immanuel Kant⁵, Roman Ingarden⁶. Zagadnienie to zajmowało również socjologów: Anthony’ego Giddensa⁷ i Piotra Sztompkę⁸. Wiele miejsca

¹ H.E. Gruber, *The Evolving Systems Approach to Creative Work* [w:] *Creative People at Work. Twelve Cognitive Case Studies*, red. H.E. Gruber, D.B. Wallace, New York 1989, s. 4–18.

² Platon, *Timajos* [w:] *Dialogi*, Warszawa 1993; tenże, *Państwo*, Warszawa 2010.

³ Arystoteles, *Fizyka* [w:] *Dzieła wszystkie*, t. 2, Warszawa 1990.

⁴ Św. Augustyn, *Wyznania*, Warszawa 1987.

⁵ I. Kant, *Krytyka czystego rozumu*, t. 1, Kraków 1957.

⁶ R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Kraków 1998.

⁷ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2001.

⁸ P. Sztompka, *Przestrzeń życia codziennego* [w:] *Przestrzeń życia codziennego*, red. M. Bogunia-Borowska, Warszawa 2009.

zagadnieniu czasu poświęcają również psychologowie: Philip Zimbardo i John Boyd oraz Erik Erikson⁹.

Również w obszarze pedagogiki czas jest przedmiotem dyskursu i badań. Jak przekonuje badaczka czasu Elżbieta Tarkowska, badanie doświadczania przez ludzi czasu jest zarówno fascynujące, jak i niezmiernie trudne, gdyż „nie istnieje powszechny, uniwersalny sposób rozumienia czasu. Każdy człowiek ma swoją koncepcję czasu, a jego działania są często jej odbiciem. Koncepcje i pojęcia czasu, konkretne sposoby mierzenia czasu, orientacje temporalne oraz postawy wobec obszarów czasu (przeszłości, teraźniejszości i przyszłości) są zmienne społecznie i kulturowo, powiązane z typami społeczeństw, ich strukturą, systemami politycznymi czy ekonomicznymi, religią, tradycją i wzorami kultury”¹⁰.

Indywidualność i niepowtarzalność w doświadczaniu przez ludzi czasu i jego organizacji implikuje podejmowanie badań jakościowych, a nie ilościowych w tym zakresie. Niezwykle ciekawe i wnikliwe studium fenomenograficzne doświadczeń nauczycieli dotyczących codziennego czasu w szkole przeprowadziła Alicja Korzeniecka-Bondar¹¹. Z badań tych wyłaniają się zarówno indywidualne znaczenia nadawane czasowi przez poszczególnych badanych nauczycieli, jednostkowe sposoby jego organizacji, jak i prawidłowości związane z pojmowaniem i zagospodarowywaniem czasu w kontekście specyficznej pracy nauczyciela.

Spśród przestudiowanych teorii w procesie badania organizacji czasu i pracy twórczych nauczycieli akademickich innowatorów szczególne znaczenie miała dla mnie teoria *The Evolving Systems Approach to Creative Work* (ESA) Howarda E. Grubera (1980, 1989, 2005) oraz koncepcja czasu codziennego Katarzyny Popiołek (2010).

Teoria ESA wykorzystywana na świecie do badania twórczej pracy ludzkiej¹² powstała na bazie analiz poznawczych studiów przypadków realizowanych przez Howarda E. Grubera oraz jego współpracowników i uczniów¹³. Celem tych wieloletnich badań była rekonstrukcja procesu oraz kontekstu powstawania i realizacji twórczego pomysłu poprzez osadzenie ich w strukturze pracy badanej jednostki.

H.E. Gruber wyjaśniając, jak osoby kreatywne organizują swój czas i pracę, zwraca uwagę na to, że ludzie ci podejmują wiele równoległych działań ukierunkowanych na nadrzędny cel swoich działań, jakim jest wypracowanie innowacji.

⁹ P. Zimbardo, J. Boyd, *Paradoks czasu*, Warszawa 2011; E.H. Erikson, *The Life Cycle Completed*, New York 1998.

¹⁰ E. Tarkowska, *Czas w społeczeństwie. Problemy, tradycje, kierunki działań*, Wrocław 1987, s. 21.

¹¹ A. Korzeniecka-Bondar, *Codzienny czas w szkole. Fenomenograficzne studium doświadczeń nauczycieli*, Kraków 2018.

¹² Por. R. Brower, *Constructive Repetition, Time and the Evolving System Approach*, “Creativity Research Journal”, Special issue: Festschrift for Howard E. Gruber, 2003, nr 15, s. 61–72; S.M. Rostan, *In the Spirit of Howard E. Gruber’s Gift: Case Studies of Two Young Artists’ Evolving Systems*, “Creativity Research Journal”, Special issue: Festschrift for Howard E. Gruber, 2003, nr 15, s. 45–60.

¹³ H.E. Gruber, D.B. Wallace (red.) *Creative People at Work. Twelve Cognitive Case Studies*, New York 1989.

Badacz stosuje wobec tej prawidłowości określenie „sieć przedsięwzięć”¹⁴. Dowodzi w swojej koncepcji, że dostarcza ona twórczym osobom struktury, na bazie której organizują oni kompleksowo swoje życie, a także pomaga w wyznaczaniu celów, w obrębie których osoba może ustawiać różne poziomy aspiracji¹⁵. Ponadto dzięki organizowaniu swojej twórczej pracy w sieć odrębnych, a zarazem powiązanych ze sobą przedsięwzięć możliwe staje się odkładanie zadań i wznawianie ich bez konieczności zaczynania „od zera”. W ten sposób sieć przedsięwzięć pomaga osobie nie tylko organizować twórczą pracę, ale zapewnia także jej ciągłość i długotrwałość podejmowanych w niej tematów oraz działań¹⁶. Badacz podkreśla, że kreatywne osoby szukają takich sposobów zarządzania ich pracą, aby ich działania były owocne i wzboogacające, a równocześnie utrzymane zostało poczucie kierunku tego działania¹⁷.

K. Popiołek w swojej koncepcji czasu zwraca uwagę na dwie perspektywy, w których człowiek ujmuje czas – w odniesieniu do codzienności i całości czasu życia. Jak przekonuje autorka, „w percepcji dnia codziennego człowiek opisuje i ocenia sposób regulowania swojego zachowania w konkretnej, łatwej do poznawczego uchwycenia jednostce czasu, jaką jest dzień”¹⁸. Z kolei percepcja czasu życia wymaga refleksyjnego odniesienia się do „najszerzego dostępnego mu percepcyjnie odcinka czasu, którego wyróżnienie związane jest z miejscem zajmowanym obecnie na linii życia, a więc do całości czasu znajdującego się przed tym właśnie punktem i po nim”¹⁹.

Autorka koncepcji proponuje niezwykle przydatny badawczo model percepcji czasu codziennego obejmujący takie kategorie, jak: tempo, kontrola, planowanie, urozmaicenie oraz sposób wypełnienia czasu. Wymiary te posłużyły mi do opisu doświadczenia organizacji własnego czasu i twórczej pracy przez badanych nauczycieli akademickich innowatorów.

Warto podkreślić, że w odniesieniu do badań nad organizacją czasu w kontekście twórczej pracy obie przytoczone tu bliżej teorii wzajemnie się uzupełniają. Jak przekonuje H. Gruber, twórcza praca obejmuje bowiem działania wieloletnie wymagające patrzenia w przyszłość, planowania działań i wyznaczania sobie

¹⁴ H.E. Gruber, *Creativity and Human Survival* [w:] *Creative People at Work. Twelve Cognitive Case Studies*, red. H.E. Gruber, D.B. Wallace, New York 1989, s. 286.

¹⁵ H.E. Gruber, *The Evolving Systems...*, s. 22; por. H.E. Gruber, S.N. Davis, *Inching our Way up Mount Olympus: the Evolving-Systems Approach to Creative Thinking* [w:] *The Nature of Creativity. Contemporary Psychological Perspectives*, red. R.J. Sternberg, Cambridge University Press, Cambridge 1988, s. 265.

¹⁶ H.E. Gruber, D.B. Wallace, *The Case Study Method and Evolving Systems Approach for Understanding Unique Creative People at Work* [w:] *Creativity, Psychology and The History Of Science*, red. H.E. Gruber, K. Bödeker, Boston 2005, s. 55.

¹⁷ H.E. Gruber, S.N. Davis, *Inching...*, s. 265.

¹⁸ K. Popiołek, *Percepcja czasu – czas codzienny i czas życia* [w:] *Czas w życiu człowieka*, red. K. Popiołek, A. Chudzicka-Czupała, Katowice 2010, s. 88.

¹⁹ Tamże.

celów własnej twórczej pracy zarówno tych odległych, związanych z perspektywą całości czasu życia, jak i organizowania oraz realizowania codziennych czynności ukierunkowanych na powstawanie innowacji²⁰.

Zarys procedury badawczej

Zarówno na etapie planowania koncepcji badawczej, jak i analizy oraz interpretacji uzyskanych wyników badań zastosowano podejście teoretyczno-metodologiczne ESA (*The Evolving Systems Approach to Creative Work*) Howarda E. Grubera.

Podążając za wytycznymi przyjętego podejścia teoretyczno-metodologicznego, w zrealizowanych przeze mnie badaniach zastosowana została strategia studium indywidualnych przypadków. Po uwzględnieniu różnych aspektów twórczej pracy dydaktycznej nauczycieli akademickich i powstających w jej wyniku innowacji sformułowane zostały następujące problemy badawcze główne:

- 1) Jakie są doświadczenia nauczycieli akademickich w twórczej pracy dydaktycznej, jakie nadają im znaczenia i jak można interpretować te relacje wykorzystując teorię ESA H.E. Grubera oraz inne teorie twórczości?

W tym obszarze zwróciłam szczególną uwagę przede wszystkim na doświadczenia inspirujące i stymulujące nauczycieli akademickich do twórczych działań; doświadczenia w budowaniu warsztatu dydaktycznego, doświadczenia w opracowywaniu i wdrażaniu nowych rozwiązań dydaktycznych, związane z nimi formy aktywności podejmowane przez nauczycieli akademickich, przeszkody i reakcje zwrotne wobec proponowanych działań ze strony studentów i współpracowników, jakich doświadczają badani, a także doświadczenia w zakresie organizowania przez nich swojego czasu i pracy. Interesujące były dla mnie również doświadczenia rozmówców w odniesieniu do wprowadzonych w 2011 r. Krajowych Ram Kwalifikacji. Doświadczenia te usytuowane są w kontekście środowiska szkoły wyższej jako miejsca pracy badanych.

Ze względu na specyficzne wytwory twórczej pracy dydaktycznej nauczycieli akademickich: nowe strategie, koncepcje, modele, techniki kształcenia, oryginalne warsztaty, ćwiczenia, środki dydaktyczne, systemy oceniania studentów itp. w prowadzonych badaniach sformułowałam również problemy badawcze dotyczące tego zagadnienia:

- 2) Jaki jest przedmiot i właściwości rozwiązań dydaktycznych proponowanych przez badanych nauczycieli akademickich?
- 3) Jakie są wyróżniki warsztatu pracy dydaktycznej badanych nauczycieli akademickich?

W badaniach wzięło udział 13 nauczycieli akademickich, którzy przynajmniej od 5 lat²¹ wprowadzają takie rozwiązania w pracy ze studentami. Dobór osób

²⁰ H.E. Gruber, *The Evolving Systems...*, s. 25.

²¹ H.E. Gruber dowodzi, że twórcza praca w każdej dziedzinie trwa latami. Długotrwałość obok ukierunkowania na cel jest jedną z jej cech immanentnych. Realizowane przez badacza i jego

do badań odbywał się przy zastosowaniu metody „śnieżnej kuli”, która polega na „przechodzeniu od jednego przypadku do kolejnych na podstawie wskazań respondentów, kto jeszcze – zgodnie z przyjętą w badaniach definicją przypadku – mógłby się nadać do badania”²². W tabeli 1 przedstawione zostały osoby, które wzięły udział w badaniach nad doświadczeniami w twórczej pracy dydaktycznej wraz z głównymi ich osiągnięciami w tym zakresie²³.

Tabela 1. Obszary i specyfika innowacji dydaktycznych wdrażanych przez badanych nauczycieli akademickich

Lp.	Nauczyciel akademicki	Obszar metodyczny innowacji	Innowacje dydaktyczne wypracowane/ wdrażane przez badanych nauczycieli akademickich
1	2	3	4
NA1	K. Witerska	drama	<ul style="list-style-type: none"> ● Nowe techniki dramy z wykorzystaniem: <ul style="list-style-type: none"> – zadań stymulujących twórcze myślenie w ramach tzw. „dramy kreatywnej”²⁴; – ruchu; – czynnika opresji i wyzwolenia; – multimedialności; – tańca. ● Autorskie ćwiczenia realizowane w obrębie technik dramowych. ● Wypracowanie własnego modelu metodycznego prowadzenia warsztatów z wykorzystaniem dramy obejmującego cele, zasady, techniki, ćwiczenia, środki dydaktyczne. ● Projektowanie środków dydaktycznych do wykorzystania podczas zajęć z zastosowaniem dramy.
NA2	S. Czachorowski	kształcenie z wykorzystaniem myślenia wizualnego	<ul style="list-style-type: none"> ● Wdrożenie do pracy dydaktycznej ze studentami zbioru technik kształcenia bazujących na myśleniu wizualnym: <ul style="list-style-type: none"> – zmodyfikowane mapy myśli; – rysnotki (notatki rysunkowe / wizualne); – lapbooki (miniksiążki przygotowane z wykorzystaniem różnych technik plastycznych, technicznych i różnych materiałów: papier, sznurki, plastik, drewno itp., w zależności od inwencji autora); – grafonospektry (konspekty z wykorzystaniem rysunku/szkiców);

współpracowników przez ponad 30 lata badania nad twórczą pracą osób kreatywnych pozwoliły mu stwierdzić, że twórcza praca związana z nabywaniem wiedzy i umiejętności z danego obszaru, a także projektowanie i wdrażanie nowych rozwiązań obejmuje czas przynajmniej 5 lat; por. H.E. Gruber, *The Evolving Systems...*, s. 25.

²² U. Flick, *Projektowanie badania jakościowego*, Warszawa 2010, s. 61.

²³ Osoby biorące udział w badaniach wyraziły zgodę na ujawnienie ich personaliów.

²⁴ Zob. K. Witerska, *Drama kreatywna – perspektywa rozwojowa*, „Chowanna” 2011, nr 36.

1	2	3	4
			<ul style="list-style-type: none"> – autorskie rysunki i animacje komputerowe podczas prezentacji multimedialnych na wykładzie; – tematyczne malowanie kamieni/dachówek/butelek; – teatr Kamishibai. • „Nauka w puszcze”: rozwiązanie dydaktyczne stosowane podczas seminariów dyplomowych.
NA3	M. Mochocki	LARP (Live Action Role Playing), gamifikacja	<ul style="list-style-type: none"> • Autorstwo scenariuszy gier fabularnych LARP i stosowanie ich podczas zajęć dydaktycznych ze studentami²⁵. • Zgamifikowany system oceniania studentów. • Zastosowanie wykresu Gantta do motywowania studentów do pracy i realizacji przez nich projektów. • Współtworzenie pionierskich studiów GAMEDEC dla twórców gier.
NA4	M. Markiewicz	case study	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie formuły metodycznej dla zastosowania metody case study²⁶.
NA5	K. Lasocińska	metoda (auto) biograficzna	<ul style="list-style-type: none"> • Autorski model metodyczny zajęć z odniesieniami autobiograficznymi. • Opracowanie ćwiczeń z wykorzystaniem autobiografii i storytellingu. • Zaprojektowanie środków dydaktycznych do wykorzystania podczas zajęć bazujących na autobiografiach²⁷.
NA6	W. Glac	gry dydaktyczne, gamifikacja	<ul style="list-style-type: none"> • Tworzenie scenariuszy gier dydaktycznych i wdrażanie ich w pracy dydaktycznej ze studentami. • Opracowanie zgamifikowanego systemu oceniania studentów (poziomy, życia, bonusy). • Rozwiązania motywujące studentów do nauki.
NA7	M. Kuciapski	e-learning	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie narzędzi do e-learningu/kursów realizowanych w trybie e-learningu. • Prowadzenie zajęć w trybie e-learningu z wykorzystaniem zaprojektowanych rozwiązań²⁸.

²⁵ Zob. M. Mochocki, *Edu-larp as revision of subject-matter knowledge*, „International Journal of Role-Playing” 2012, nr 4.

²⁶ Zob. M. Markiewicz, J. Bednarz, *Znaczenie metody case study w kreowaniu postaw przedsiębiorczych studentów i absolwentów szkół wyższych* [w:] *Efektywność innowacyjnych narzędzi dydaktycznych w procesach kształtowania postaw przedsiębiorczych*, red. W. Bizon, A. Poszewiecki, Gdańsk 2013.

²⁷ Zob. K. Lasocińska, *Autobiografia jako autokreacja. Twórcze aspekty procesu myślenia autobiograficznego w edukacji dorosłych* [w:] *Biografie edukacyjne. Wybrane konteksty*, seria: „Biografia i badanie biografii”, red. E. Dubas, J. Stelmaszczyk, Łódź 2014.

²⁸ Zob. M. Kuciapski, *Model for project management for development and implementation of e-learning courses*, International Conference on Business Informatics Research, Berlin 2010.

1	2	3	4
NA8	S. Dylak	konstruktywizm jako paradygmat kształcenia	<ul style="list-style-type: none"> • Wypracowanie formuły prowadzenia wykładów z zastosowaniem tez płynących z paradygmatu konstruktywistycznego (prezentowanie wiadomości w sposób umożliwiający studentom samodzielne budowanie własnych poglądów i wiedzy; otwartość na opinie/stanowiska studentów, dialog między wykładowcą a studentami). • Inicjator i współtwórca pionierskiego w Polsce projektu obejmującego przygotowanie 20 filmów o szkołach alternatywnych w Europie. • Opracowanie (wraz z zespołem) strategii kształcenia wyprzedzającego²⁹.
NA9	Z. Zaorska	pedagogika zabawy	<ul style="list-style-type: none"> • Implementowanie koncepcji pedagogiki zabawy oraz typowych dla niej metod i technik podczas zajęć ze studentami i innymi odbiorcami (seniorzy). Wymyślanie autorskich zabaw i ćwiczeń bazujących na tej koncepcji kształcenia³⁰.
NA10	A. Pobjewska	edukacja filozoficzna	<ul style="list-style-type: none"> • Wypracowanie (na kanwie propozycji M. Lipmana) autorskiego modelu warsztatów z dociekań filozoficznych obejmującego dobór celów/treści – bazujących na pytaniach / zasad / form / technik / ćwiczeń / pakietu środków dydaktycznych. • Zastosowanie rozwiązań dydaktycznych bazujących na myśleniu pytajnym podczas wykładów i ćwiczeń ze studentami³¹.
NA11	E. Józefowski	arteterapia, edukacja artystyczna	<ul style="list-style-type: none"> • Wypracowanie autorskiego modelu metodycznego warsztatów twórczych przy kreacji plastycznej zawierającego opis celów/treści (trening wyobraźniowy pobudzający wyobraźnię twórczą / zadania plastyczne dla uczestników warsztatu związane z tym treningiem) /zasad / form / środków dydaktycznych wykorzystanych do jego realizacji³².
NA12	A. Kowalkowska	tutoring, coaching	<ul style="list-style-type: none"> • Modyfikowanie istniejących, a także wymyślanie i wdrażanie do procesu kształcenia studentów ćwiczeń / zadań bazujących na tutoring i coachingu³³.

²⁹ Zob. S. Dylak, *Architektura wiedzy w szkole*, Warszawa 2013.

³⁰ Zob. Z. Zaorska, *Dodać życia do lat*, Lublin 1999.

³¹ Zob. A. Pobjewska, *Edukacja do samodzielności. Warsztaty z dociekań filozoficznych. Teoria i metodyka*, Łódź 2019.

³² Zob. E. Józefowski, *Creative Workshop as a Form of Contemporary Art and a Space for Subjective Development I*, „Practice and Theory in Systems of Education” 2015, nr 10.

³³ Zob. A. Kowalkowska, *Tutoring zespołowy – know-how tutora i coacha*, „Tutoring Gedanensis” 2018, nr 3.

1	2	3	4
NA13	E. Dul-Ledwosińska	design thinking, edukacja artystyczna	<ul style="list-style-type: none"> • Adaptowanie, modyfikowanie istniejących, a także wymyślanie i wdrażanie do procesu kształcenia studentów ćwiczeń bazujących na myśleniu projektowym i design thinking.

Źródło: badania własne.

Według H.E. Grubera celem badań nad twórczą pracą prowadzonych z wykorzystaniem studium indywidualnych przypadków jest zrozumienie, jak ewoluowała praca twórcza poszczególnych osób. Dla każdego z nich z osobna istotne jest odkrycie „teorii jednostki” działającej w specyficznym kontekście obejmującym historyczno-społeczne okoliczności jego funkcjonowania. Dlatego też pierwsza faza analizy przeprowadzonych badań obejmowała analizę wertykalną, w wyniku której powstało 13 indywidualnych portretów nauczycieli akademickich innowatorów. Następnie dokonano analizy horyzontalnej obejmującej poszukiwanie prawidłowości i różnic w odniesieniu do wszystkich badanych osób.

W obrębie wielokrotnego deskryptywnego studium przypadku³⁴ dla pozyskania materiału empirycznego przeprowadzone zostały wywiady jakościowe częściowo ustrukturyzowane (*Semi Structured Life World Interview*), analiza treści publikacji naukowych i dydaktycznych autorstwa badanych oraz analiza zdjęć z zajęć dydaktycznych, warsztatów i szkoleń prowadzonych przez badanych nauczycieli.

W procesie analizy i interpretacji uzyskanego materiału badawczego zastosowany został model interpretacyjnej analizy fenomenologicznej (*Interpretative Phenomenological Analysis – IPA*). Głównym celem badaczy posługujących się modelem IPA jest wnikliwa analiza tego, w jaki sposób ludzie nadają sens swoim doświadczeniom. Zakłada się tu, że człowiek aktywnie angażuje się w interpretację zdarzeń, których doświadcza, a także obiektów i ludzi, których spotyka w swoim życiu³⁵.

Zastosowane w badaniach metody badań pozwoliły na zgromadzenie pokaźnego i zróżnicowanego materiału badawczego umożliwiającego wieloaspektowe zgłębienie doświadczeń nauczycieli akademickich w twórczej pracy dydaktycznej oraz poznanie specyfiki i właściwości proponowanych przez nich rozwiązań dydaktycznych.

Kategorie organizacji czasu i pracy u badanych

Wypowiedzi badanych nauczycieli akademickich innowatorów dotyczące doświadczenia przez nich organizacji czasu i własnej twórczej pracy ukazały jednostkowe znaczenia nadawane przez nich tym kategoriom, pozwoliły także na poznanie i opis prawidłowości łączących badane przypadki.

³⁴ R.K. Yin, *Studium przypadku w badaniach naukowych: projektowanie i metody*, Kraków 2015.

³⁵ J.A. Smith, I. Pietkiewicz, *Praktyczny przewodnik interpretacyjnej analizy fenomenologicznej w badaniach jakościowych w psychologii*, „Psychological Journal” 2012, nr 18, s. 361–369.

Tabela 2. Kategorie i prawidłowości w organizacji czasu w kontekście twórczej pracy badanych innowatorów

Lp.	Kategoria czasu	Prawidłowości
1	Tempo	<ul style="list-style-type: none"> – Szybkie tempo życia implikowane wieloma aktywnościami związanymi z twórczą pracą. – Poczucie wielości pomysłów i działań do zrealizowania oraz braku czasu na realizację ich wszystkich w kontekście zarówno dnia, jak i życia. – Czasochłonność realizacji wielu proponowanych rozwiązań dydaktycznych.
2	Kontrola	<ul style="list-style-type: none"> – Samodzielne wyznaczanie celów i zadań prowadzących do ich osiągnięcia. – Niechęć wobec poczucia narzucania zadań „z zewnątrz” i ich zewnętrznego kontrolowania. Chęć organizowania czasu i pracy na własnych warunkach. – Od „kontrolowanego chaosu” do kalendarzowego uporządkowania.
3	Planowanie	<ul style="list-style-type: none"> – Hierarchizacja i selekcja działań związanych z twórczą pracą. – Dysproporcje w czasie poświęcanym pasjonującej pracy dydaktycznej i pracy naukowej traktowanej jako obowiązek. – Stosowanie indywidualnych strategii i narzędzi w organizacji czasu i pracy. – „Powiniennem” przekodowane na „chcę” – afirmacja działań związanych z twórczą pracą.
4	Urozmaicenie	<ul style="list-style-type: none"> – Angażowanie się w wiele różnych działań związanych z proponowanymi rozwiązaniami dydaktycznymi tworzącymi „splot aktywności”, w obrębie którego organizowany jest czas, wyznaczane są cele i działania. – Wykonywanie różnych działań związanych z twórczą pracą „równolegle” i „przy okazji”. Komasowanie różnych działań. – „Inspirujące przerwy”: odpoczynek od twórczej pracy połączony z otwartością na nowe inspiracje do twórczych działań. – Wykonywanie różnych działań dopóki przynoszą satysfakcję. – Dążenie do „ciągłego ruchu” w obszarze wykonywanych działań, niechęć do stagnacji i rutyny. – Przenikanie twórczej pracy do życia prywatnego.
5	Sposób wypełnienia czasu	<ul style="list-style-type: none"> – Wysoka aktywność w organizowaniu czasu i pracy. „Pomysł rodzi pomysł”, „projekt rodzi projekt”. – Entuzjazm i radość z wykonywanej pracy i możliwości wypełniania nią swojego czasu. – Krótkotrwałe zwątpienia, odejścia i powroty do twórczej pracy.

Źródło: badania własne.

Badani nauczyciele akademicki innowatorzy określali tempo swojego życia jako szybkie. Oprócz pracy naukowej związanej z prowadzeniem badań, opracowywaniem ich wyników, przygotowaniem publikacji, uczestnictwem w konferencjach naukowych, bardzo dużo czasu poświęcają twórczej pracy dydaktycznej związanej z opracowywaniem, wdrażaniem i popularyzowaniem innowacji dydaktycznych. Prowadzą nie tylko zajęcia dydaktyczne na uczelniach, w których pracują, ale są zapraszani również przez inne placówki edukacyjne do prowadzenia warsztatów, kursów, odczytów na konferencjach itp. Dodatkowo wielu badanych

angażuje się również w edukację nieformalną, współpracuje z różnymi instytucjami kulturalnymi, bierze udział w akcjach edukacyjnych, informacyjnych itp. Wszędzie tam wykorzystują oni proponowane przez siebie innowacje. Aktywności te wzajemnie się przenikają i układają się w specyficzny „splot”, w obrębie którego badani planują swoje działania, hierarchizują ich ważność, ustalają priorytety, czy też podejmują decyzję o rezygnacji z niektórych działań³⁶. Angażowanie się w tak wiele różnych, a jednocześnie połączonych ze sobą ideą innowacyjności działań daje badanym poczucie szybkiego tempa życia i bycia na swoistej „twórczej fali”.

Badani nauczyciele poświęcają dużo czasu na przygotowanie twórczych zajęć, opracowywanie nowych technik, ćwiczeń, zadań, gier, pomocy dydaktycznych itp., a także ich ewaluację i popularyzację.

S. Dylak tak wspomina pracę z wykorzystaniem techniki JIGSAW³⁷:

W Stanach dowiedziałem się o takiej technice JIGSAW i tam pierwszy raz ją zastosowałem. Polegała ona na składaniu różnych tekstów w jedną narrację. Temat był o wymaganiach wobec nauczyciela. Każdy student dostał jakiś artykuł do przeczytania. Podzieliłem ich na grupy po 5 osób. I każdy z nich referował swój tekst i na to mieli 15–20 minut. I to trwało 3 4, 5 spotkań. Wysilek dla mnie już był, żeby im przygotować te teksty do czytania. Ja musiałem to wcześniej przeczytać, także to było też wyzwaniem, nie zadawałem tego, czego nie znałem.

Jak wynika z relacji badanych, szczególnie czasochłonne jest przygotowanie autorskich zajęć z wykorzystaniem gamifikacji. Badani nauczyciele akademicki (W. Glac, M. Mochocki) sami piszą scenariusze gier z pytaniami i zadaniami do wykonania, moderują grę, niekiedy przez wiele godzin sprawdzają także wykonywane przez studentów zadania.

W. Glac – autor i moderator gier dydaktycznych, a także popularyzator gamifikacji w edukacji tak mówi o tej kwestii:

To wymaga mnóstwo pracy niestety, to jest jedyny minus tej metody, że kiedy gra się toczy, a studenci są zaangażowani, to tych prac, tego sprawdzania jest bardzo dużo.

Im więcej jest elementów w tej grze, tym więcej obsługa tej gry kosztuje. Sprawdzanie prac, stawianie punktów, dbanie o to, aby na odpowiednim poziomie była ta rozgrywka w sensie takim dynamicznym, żeby tam się cały czas coś działo, trzeba wyczuć taki moment, kiedy studenci się nudzą, bo nie ma żadnego zadania, to trzeba tam wrzucić szybko coś niespodziewanego lub też reagować na to, że za mało punktów zdobywają w stosunku do moich założeń. Obsługa tych gier jest bardzo czasochłonna, i to mocno, w czasie pracy nie mam na to czasu, więc bardzo często jest to wieczorami, nad tymi grami się siedzi, bo jak się tam trzy naraz toczą czasem, to bywa z tego naprawdę dużo pracy.

Podobnie na ten temat wypowiadał się M. Mochocki, autor gier fabularnych LARP oraz współtwórca studiów GAMEDEC:

³⁶ Z. Okraj, „Splot aktywności” w twórczej pracy dydaktycznej nauczycieli akademickich, „Studia Pedagogiczne. Problemy społeczne, edukacyjne i artystyczne” 2020, nr 36–37, s. 103–123.

³⁷ JIGSAW (puzzle): aktywizująca technika kształcenia bazująca na pracy w grupie. Polega na realizacji przez zespół zadania złożonego, którego elementy są dzielone na poszczególnych członków grupy. Każdy z nich przygotowuje swoją partię materiału i przedstawia ją na forum grupy. W ten sposób zadanie zostaje w pełni zrealizowane, a każdy uczestnik zajęć ma swój wkład w jego wykonanie.

W zeszłym tygodniu pisałem feedback dla projektów, które aktualnie mam pod opieką, tych projektów aktualnie jest 7, napisanie dobrego feedbacku dla każdego z nich zajmuje mi 5 godzin.

Wszyscy badani mają poczucie „gonienia” i maksymalnego „wypełnienia” czasu. Trafnie trend ten oddają słowa M. Markiewicz – autorki modelu metodycznego case study:

Brak czasu jest ciągly...

Towarzyszy im przeświadczenie, że wciąż mają więcej pomysłów niż czasu, by wszystkie je wcielić w życie.

Wymownie oddają to również słowa S. Czachorowskiego wprowadzającego innowacje dydaktyczne z wykorzystaniem głównie myślenia wizualnego:

Nie wystarcza czasu na wszystko. Coraz więcej mam rzeczy zaniedbanych, jest to mój problem: za dużo pomysłów, za mało możliwości zrealizowania. Chyba kreatywni tak mają: za dużo pomysłów, za mało możliwości zrealizowania. Stąd frustracja, że nie da się tego zrobić. I trzeba się z tym pogodzić.

Jak ujmuje to E. Dul-Ledwosińska wykorzystująca w pracy dydaktycznej podejście i techniki design thinking:

Ta robota jest nieprzerobiona [...] można usiąść przy komputerze i próbować się wywiązać ze wszystkich obowiązków, ale to też nie poskutkuje.

Specyficzny wymiar przyjmuje kontrolowanie czasu przez badanych nauczycieli.

Wszyscy badani samodzielnie wyznaczają sobie cele własnej pracy i działania prowadzące do ich osiągnięcia. Swoimi sposobami dążą do ich realizacji. Wyrażają przy tym niechęć wobec narzucania im zadań „z zewnątrz” i zewnętrznego kontrolowania ich realizacji. Chcą organizować swój czas i pracę „na własnych warunkach”.

Jak mówi K. Lasocińska – autorka metodycznego modelu warsztatów z odniesieniami autobiograficznymi:

Staram się unikać takiej zadaniowości, to mi się u niektórych osób nie podoba [...] takie: zadanie, odhaczone, zadanie.

E. Dul-Ledwosińska tak wyjaśnia trend występujący u niej, a także u pozostałych badanych innowatorów:

Ludzie kreatywni nie znoszą takich ram metodologicznych, które każą coś zrobić, w takim tempie albo w innym, coś po czymś, czyli sekwencyjnie. Kreatywna strona nie znosi sekwencyjności, po prostu ludzie kreatywni nie pracują w ten sposób, że coś jest po czymś.

Kontrolowanie własnego czasu i działań przez uczestników badań można zmieścić na kontinuum: od „kontrolowanego chaosu” do „kalendarzowego uporządkowania”. Po jednej stronie znajdują się badani, którzy uważają, że organizację ich czasu i pracy cechuje chaos, w którym jednak potrafią „poukładać” swoje pomysły i działania oraz twórczo i efektywnie je zrealizować.

Jak mówi S. Dylak:

Chaos to jest. Czasami wstaję wcześniej rano i coś robię, ale nie jest to reguła. Najlepiej mi się pracuje w nocy. Wszędzie mam kartki, [...] które mają mi o czymś przypominać [...]. Nie jestem zbyt zorganizowany, ja mówię czasami o sobie, że jestem zorganizowany inaczej. Na co dzień z tą organizacją nie jest najlepiej. Natomiast jeżeli trzeba coś zrobić, to chyba potrafię.

Podobnie wypowiada się S. Czachorowski:

Jestem nieuporządkowany. Jak zrobię plan, to i tak go nie robię. I co mi z takiego planu. I to bym zrobił, i to, planuję bardzo dużo, bo warto byłoby zrobić, ale teraz nie wiem, może siły nie ma takiej, biologicznej wydolności, żeby tak dużo popracować...

H.E. Gruber wyjaśnia, że w wielu przypadkach twórczej pracy można odnieść wrażenie, że jej organizacja jest chaotyczna. Jest to jednak chaos „pozorny” wynikający głównie z liczby różnych zadań realizowanych jednocześnie przez kreatywne osoby. W rzeczywistości „na swój sposób” porządkują one jednak swoje działania, a ich wyznacznikiem jest cel, do którego konsekwentnie dążą³⁸.

Pozostali badani wykorzystują do kontrolowania swojego czasu i działań różne narzędzia, głównie kalendarz, w którym zapisują pomysły, terminy różnych wydarzeń, planują działania, spotkania itp.

Jak mówi K. Witerska – autorka kilkuset nowych technik dramowych:

Ja mam swój kalendarz święty, z którym chodzę, taki nieduży, ja go wszędzie ze sobą mam. I tam wpisuję takie rzeczy, pomysły, jakie mi przychodzą.

O nieodzownej roli kalendarza w planowaniu działań i kontrolowaniu własnego czasu mówi również M. Markiewicz:

Wykorzystuję kalendarz w komórce, ale mam też kalendarz swój, oprócz tego mam dodatkowe segregatory, karteczki [...] raz na jakiś czas kiedy puchnie mi notes od tych karteczek, to nie jest rzadko, to jest często bardzo, staram się generalnie, codziennie wieczorem przejrzeć rzeczy i uszeregować je w kontekście rzeczy najważniejszych.

Podobnie wypowiada się również M. Kuciapski – autor innowacyjnych narzędzi stosowanych w e-learningu:

Mam Google kalendarz i po prostu dzielę czas na to wszystko [...] I lecę.

Badani nauczyciele akademicy planując swój czas i działania, odczuwając ich wielość i widząc, jak poszczególne dni wypełniają się szczerlnie różnymi aktywnościami, zaczynają je hierarchizować. Oddzielają zadania istotne dla siebie od mniej ważnych – czasem rezygnując z realizacji tych ostatnich lub powierzając ich wykonanie innym osobom. Redukowanie pewnych zadań na rzecz innych powoduje zmiany w „splocie aktywności”, w które angażują się badani. Nie oznacza to jednak, że system ów się rozpada. Następuje jedynie zmiana w obrębie poszczególnych

³⁸ D. Lavery, *Creative work: On the Method of Howard Gruber*, “The Journal of Humanistic Psychology” 1993, 33(2), s. 102–121.

jego aspektów. Główne formy działań (zajęcia ze studentami/warsztaty/szkolenia/konferencje/publikacje) pozostają bowiem jako jego stałe / powtarzające się elementy zapewniające mu stabilność i kontynuację w czasie.

Zarysowujący się u wszystkich badanych trend trafnie oddają słowa Z. Zaorskiej wdrażającej i popularyzującej w Polsce pedagogikę zabawy:

Trzeba sobie zadawać pytanie, co jest ważne, co jest pilne. Czyli trzeba mieć tę hierarchię.

Hierarchizacja działań wiąże się również z ich bilansowaniem w obszarze pracy naukowej i organizacyjnej, które stanowią ważne aspekty w pracy nauczyciela akademickiego. Najwięcej radości i satysfakcji przynosi badanym twórcza praca dydaktyczna. To ten obszar ich działalności zawodowej pasjonuje i fascynuje ich najbardziej. Pracę naukową traktują oni bardziej jak obowiązek, który „trzeba” realizować i „należy” poświęcić mu czas.

Jak mówi K. Lasocińska:

Jak się pracuje na uczelni, to jest wymóg pracy naukowej, jest przymus taki, więc muszę.

Podobnie wypowiada się na ten temat również W. Glac:

Jeżeli mam z czegoś zrezygnować, to zrezygnuję, żeby osiąść i pisać artykuł naukowy, ale na to, żeby sprawdzić zadania w grze i wprowadzić punkty i wymyśleć kolejne zadania dla studentów, to na pewno zawsze znajdę czas. Ja mam z tego większą frajdę. I większą motywację do tego.

O niechęci do pracy naukowej względem twórczej – dydaktycznej tak mówiła – już na emeryturze – Z. Zaorska:

Nie przykładałam się do tego. Nie fascynowały mnie takie badania dla badań. Dla artykułu.

Praca organizacyjna we wszystkich badanych przypadkach znajduje się najniżej w hierarchii ważności.

Badani nauczyciele stosują w organizacji czasu i pracy indywidualne strategie i techniki, np. autorską zasadę „jednego zdania” w pracy naukowej (K. Lasocińska), technikę „pomodoro”³⁹ (A. Kowalkowska), macierz Eisenhowera⁴⁰ (M. Markiewicz), strategię „organizowania środowiska” (Z. Zaorska) czy też współpracy z „inspirującym otoczeniem” (M. Markiewicz, M. Mochocki).

Jak podkreśla H.E. Gruber, organizacja czasu i pracy przez osobę twórczą nie jest jej „dana”, lecz wynika z własnego pomysłu i realizacji twórcy – jest zatem

³⁹ Technika pomodoro (oryg. *pomodoro technique*) to popularna technika zarządzania czasem, którą opracował Włoch Francesco Cirillo w latach 80. Jej celem jest maksymalizacja koncentracji, a w efekcie skuteczna organizacja czasu pracy i nauki. W technice tej postuluje się podział pracy na krótkie, 25-minutowe odcinki, po których następuje 5 minut przerwy. Nazwa techniki pochodzi od kuchennego minutnika w kształcie pomidora (wł. *pomodoro*), którego F. Cirillo użył w swoich pierwszych eksperymentach, <https://www.livecareer.pl/porady-zawodowe/technika-pomodoro> (dostęp: 6.08.2023).

⁴⁰ Macierz Eisenhowera: narzędzie do zarządzania zadaniami, które pomaga je organizować i ustalać ich priorytety pod kątem pilności i ważności, <https://asana.com/pl/resources/eisenhower-matrix-> (dostęp: 6.08.2023).

elementem systemu, w którym twórczo pracuje człowiek – przechodząc od pomysłu do jego realizacji, od implementacji innowacji do jej popularyzacji. Specyficzna organizacja własnego systemu twórczej pracy, która została skonstruowana przez danego człowieka w ciągu jego życia i w związku z jego potrzebami, ma przede wszystkim umożliwić sprostanie zainicjowanym przez siebie i napotkanym zadaniom oraz ich satysfakcjonującą realizację⁴¹.

W organizacji czasu i pracy badanych nauczycieli wynikająca z poczucia obowiązku wobec różnego rodzaju aktywności myśl „powiniem to zrobić” przekodowana jest na „chcę”, a następnie „działam”⁴². W przypadku badanych nauczycieli akademickich w odniesieniu do wymyślania/wdrażania i popularyzowania rozwiązań dydaktycznych trafniejsze wydaje się określenie „chcę, więc tworzę”. Myślenie o tym, że „powiniem”, pojawia się częściej na etapie realizacji działań związanych z angażowaniem się w „splot aktywności” związanych z implementacją i upowszechnianiem proponowanych rozwiązań dydaktycznych. Przeformułowanie „powiniem” na „chcę”, a następnie „działam” pozwala badanym na satysfakcjonujące wypełnianie pracy, a niekiedy i życia prywatnego tymi działaniami w poczuciu realizowania własnej woli, własnej pasji bez jakiegokolwiek przymusu zewnętrznego czy też wewnętrznego. „Powiniem – chcę – działam” wydaje się więc kluczem do pogodzenia wszystkich podejmowanych aktywności i czerpania z nich radości i energii do kolejnych działań.

Badani nauczyciele akademicy angażując się w wiele różnych aktywności związanych z implementacją innowacyjnych rozwiązań dydaktycznych, oceniają je jako urozmaicone i satysfakcjonujące. Wykonują dużo innych działań związanych z twórczą pracą „równolegle” i „przy okazji”.

Jak mówi K. Witerska:

Ja robię dużo rzeczy naraz. Jak piszę książki czy piszę artykuły, to nie mogę pisać jednego [...]. Ja muszę pisać ze cztery rzeczy naraz [...] to mi się nie nudzi.

M. Markiewicz tak opisuje sposób realizowania przez siebie kilku zadań jednocześnie:

Staram się kumulować czynności, żebym nie miała pustych przebiegów. Żeby ze sobą łączyć pewne aktywności.

Podobnie wypowiada się Z. Zaorska:

Ja się staram zawsze wieczorem zrobić taką listę. Można zrobić wiele rzeczy za jednym zamachem. To taka jedna z zasad organizacji, robić jedno przy drugim. Co się łączy, co można powiązać. To jest ważne.

⁴¹ Por. H.E. Gruber, *From Epistemic Subject to Unique Creative Person at Work*, „Archives de Psychologie” 1985, nr 54, s. 177.

⁴² H.E. Gruber (1989) pisał, że motto osób wykonujących twórczą pracę zawiera się w słowach: *Ought – Can – Create* (powiniem/mogę/tworzę). Por. H.E. Gruber, *Creativity and conflict resolution* [w:] *The handbook of conflict resolution*, red. M. Deutsch, P.T. Coleman, E.C. Marcus, San Francisco 2006, s. 395; tenże, *Creativity and Human Survival...*, s. 288–289.

Według H.E. Grubera powszechnym wzorcem w pracy twórczej – co wykazały również przeprowadzone badania – jest jednoczesność podejmowanych przedsięwzięć oraz organizowanie ich w specyficzną sieć⁴³ (w swoich badaniach określam tę prawidłowość jako „splot aktywności”, w obrębie których porusza się badany innowator). Osoba kreatywna często angażuje się w więcej niż jedno działanie naraz⁴⁴. Jest to przykład dążenia do różnych przedsięwzięć równoległe, czyli w tym samym czasie⁴⁵. Jak trafnie określa to R. Florida, osoba wykonująca twórczą pracę nie jest w stanie fizycznie wydłużyć dnia, więc maksymalnie wypełnia każdą jego minutę⁴⁶.

Co ważne, wszyscy badani nauczyciele zwracają uwagę na to, że wykonują różne działania związane z twórczą pracą dydaktyczną, dopóki przynoszą im one radość, entuzjazm i satysfakcję. Wycofują się z działań, którymi się już „nasycą”, które zaczynają ich nudzić.

Jak mówi E. Józefowski – autor metodycznego modelu warsztatów twórczych przy kreacji wizualnej i moderator kilkuset niepowtarzalnych spotkań warsztatowych:

Nie lubię powtarzać warsztatów, chciałbym, żeby one były tak samo jak moja twórczość: wynikały z relacji moich zapotrzebowań emocjonalnych, intelektualnych i jeżeli komuś coś oferuję, chciałbym, żeby było uczciwe.

Niektórzy z badanych przekazują „niechciane” aktywności współpracownikom (Z. Zaorska, M. Mochocki). Często w miejsce „wykreślonych” działań pojawiają się nowe pomysły i projekty. W ten sposób w obszarze „splotu” ich aktywności panuje „ciągły ruch”. Badanych cechuje zaś niechęć do stagnacji i rutyny.

W pracy wszystkich badanych nauczycieli pojawiają się „inspirujące przerwy”. Jest to odpoczynek od twórczej pracy połączony jednak z otwartością na nowe inspiracje do twórczych działań. Zarówno na wakacjach, podczas górskich wędrówek czy w czasie podróży pociągiem pojawiają się u nich pomysły na rozwiązanie różnego rodzaju problemów oraz pomysły na nowe rozwiązania dydaktyczne.

W większości badanych przypadków zauważa się przenikanie twórczej pracy do życia prywatnego. Rodzina stanowi dla nich jednak ważny punkt odniesienia w planowaniu czasu i działań.

Jak mówi E. Dul-Ledwosińska:

Rodzina: mąż i syn są moim głównym punktem w życiu. A wszystko inne dopasowuję do życia w rodzinie. Wszystko inne do nich dopasowuję. Jeżeli obowiązki zaczynają przeważać i odczuwam dyskomfort w kontakcie, w relacjach, to odkładam obowiązki na bok, nawet jakby zakładając, że coś może się nie powieść, co się nie zdarzyło do tej pory i okazuje się to zdroworozsądkowym działaniem. Tutaj do tej pory tą busołą, tym kompasem są moi najbliżsi. Jeżeli oni okazują niezadowolenie z tego,

⁴³ H.E. Gruber, *Creativity and Human Survival...*, s. 286.

⁴⁴ H.E. Gruber, D.B. Wallace, *The Case Study Method and Evolving Systems Approach for Understanding Unique Creative People at Work...*, s. 55.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ R. Florida, *Narodziny klasy kreatywnej*, Warszawa 2010, s. 167.

jak ja funkcjonuję, to jest to dla mnie sygnał, że coś robię nie tak. Bardzo istotny punkt odniesienia. Też dla zdrowia takiego i fizycznego, i psychicznego.

Z kolei tak odnosi się do tej sprawy M. Kuciapski:

To nie e-learning mnie zmienił, ale dziecko mnie zmieniło. Muszę pracować wieczorami. Po to żeby mieć czas w dzień.

Pobojevska tak wspomina organizację czasu i pracy w kontekście rodzicielstwa:

Po południu miałam zajęcia wtedy, jak oni [synowie] chodzili do szkoły, no ale to mąż przychodził, on był w takiej sytuacji, że na Politechnice pracowało się od 8 do 15 czy do 16. Wtedy on był poza domem, wracał, ja mogłam mieć zajęcia. Chciałam te zajęcia grupować tygodniowo, jak było 9 godzin, to tak żebym wychodziła 2 razy tygodniowo po południu z domu. No i niestety w tym czasie intensywnej pracy pracowałam także w nocy.

Wszystkich badanych cechuje bardzo duża aktywność. Angażują się w wiele działań i projektów. Można powiedzieć, że „pomysł rodzi pomysł”, a „projekt rodzi projekt”. Ich funkcjonowanie można określić jako „nigdy w spoczynku”. Nawet kiedy nie pracują, kiedy mają przerwę od realizacji zadań zawodowych, myślą o nich, czerpią inspiracje z różnych źródeł, przekuwają je na pomysły, a pomysły na nowe projekty. Twórcze myślenie i działanie jest dla nich jak „tlen”, którego potrzebują do satysfakcjonującej pracy i zadowalającego życia. Praca, którą wykonują, dzięki twórczości implikującej ciągle nowe inspiracje, wymyślanie pomysłów i realizację opartych na nich projektów kończących się innowacjami budzi w nich entuzjazm i radość.

Jak mówią badani:

Raz na jakiś czas zadaję sobie to pytanie, po co ja to wszystko robię? Satysfakcja [...] Jeżeli jest tak wiele aktywności, to i entuzjazm również jest większy (M. Markiewicz).

Ja uwielbiałam te zajęcia (Z. Zaorska).

Praca dydaktyczna może być satysfakcjonująca [...] Mnie uszczęśliwia kilka rzeczy i staram się to robić (E. Józefowski).

Nawet jeśli pojawiają się okresy zwątpienia i myśli, żeby zaprzestać swoich twórczych działań, to i tak badani do nich wracają z nowym pomysłem i projektem. Ten ciągły „ruch” w obrębie twórczego myślenia i działania wydaje się nie mieć końca.

Organizacja czasu i pracy badanych nauczycieli innowatorów przypomina w swojej strukturze i funkcjonowaniu układanie figur w grze „Tetris”⁴⁷. Kolejne zadania pojawiające się w pracy badanych – tak jak spadające w grze figury – starają się oni szybko dopasować do innych podobnych działań, łączą je ze sobą,

⁴⁷ „Tetris” – logiczna gra komputerowa polegająca na dopasowywaniu do siebie kolorowych „błoczków” w różnych kształtach. Po uzupełnieniu błoczkami linii poziomej na całej długości warstwa błoczków znika i tworzy miejsce dla kolejnych, <https://onlygames.io/gry/tetris/tetris.html>- (dostęp: 15.08.2023).

komasują, hierarchizują. Podejmują szybkie decyzje, które zadania przyjąć, a które odrzucić. Kończą jeden etap pracy i zaczynają kolejny. Kiedy zadań jest za dużo, rezygnują z niektórych, skupiają się na wykonywaniu tego, co dla nich najważniejsze i najbardziej satysfakcjonujące. Twórcze i efektywne układanie kolejnych działań w twórczej pracy – tak jak figur w grze – przynosi im radość i satysfakcję, a jednocześnie daje motywację i energię do realizacji kolejnych projektów.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania pozwoliły poznać i opisać prawidłowości w organizacji czasu i pracy nauczycieli akademickich opracowujących i wdrażających innowacje dydaktyczne. Wszystkie badane przypadki pokazują, że kreatywność wyznaczająca cele i przebieg ich twórczej pracy pomaga organizować również jej strukturę i rytm oraz zarządzać swoim czasem tak, by móc „pomieścić” i efektywnie „poukładać” w nim wiele zróżnicowanych, ale jednocześnie połączonych nadrzędnym celem działań, które dają poczucie szczęścia i spełnienia. Obraz organizacji czasu i pracy badanych nauczycieli innowatorów jest niezwykle inspirujący. Potrafią oni bowiem swój czas wykorzystywać maksymalnie: twórczo, dynamicznie i z przeświadczeniem, że właśnie tak: „było warto”⁴⁸.

Bibliografia

- Brower R., *Constructive Repetition, Time and the Evolving System Approach*, “Creativity Research Journal” 2003, Special issue: Festschrift for Howard E. Gruber, nr 15.
- Dylak S., *Architektura wiedzy w szkole*, Warszawa 2013.
- Erikson E.H., *The Life Cycle Completed*, New York 1998.
- Flick U., *Projektowanie badania jakościowego*, Warszawa 2010.
- Florida R., *Narodziny klasy kreatywnej*, Warszawa 2010.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2001.
- Gruber H.E., *And the Bush Was Not Consumed: The Evolving Systems Approach to Creativity* [w:] *Towards a Theory of Psychological Development*, red. S. Modgil, C. Modgil, Windsor 1980.
- Gruber H.E., *Creativity and Human Survival* [w:] *Creative People at Work. Twelve Cognitive Case Studies*, red. H.E. Gruber, D.B. Wallace, New York 1989.
- Gruber H.E., *The Evolving Systems Approach to Creative Work* [w:] *Creative People at Work. Twelve Cognitive Case Studies*, red. H.E. Gruber, D.B. Wallace, New York 1989.
- Gruber H.E., *From Epistemic Subject to Unique Creative Person at Work*, “Archives de Psychologie” 1985, nr 54.

⁴⁸ Zwrotu „było warto” wielokrotnie używała podczas wywiadu Z. Zaorska. Żadna z badanych osób nie relacjonowała żalu z powodu takiego, a nie innego sposobu organizacji własnego czasu i pracy. Wszyscy badani czerpią satysfakcję z jej realizacji.

- Gruber H.E., *History and Creative Work: From the Most Ordinary to the Most Exalted*, “Journal of the History of the Behavioral Sciences” 1983, nr 19.
- Gruber H.E., Davis S.N., *Inching our Way up Mount Olympus: the Evolving-Systems Approach to Creative Thinking* [w:] *The Nature of Creativity. Contemporary Psychological Perspectives*, red. R.J. Sternberg, Cambridge 1988.
- Gruber H.E., Wallace D.B., *The Case Study Method and Evolving Systems Approach for Understanding Unique Creative People at Work* [w:] *Creativity, Psychology and The History of Science*, red. H.E. Gruber, K. Bödeker, Boston 2005.
- Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Kraków 1998.
- Józefowski E., *Creative Workshop as a Form of Contemporary Art and a Space for Subjective Development I*, „Practice and Theory in Systems of Education” 2015, nr 10.
- Kant I., *Krytyka czystego rozumu*, Kraków 1957.
- Korzeniecka-Bondar A., *Codzienny czas w szkole. Fenomenograficzne studium doświadczeń nauczycieli*, Kraków 2018.
- Kowalkowska A., *Tutoring zespołowy – know-how tutora i coacha*, „Tutoring Gedanensis” 2018, nr 3.
- Kuciapski M., *Model for project management for development and implementation of e-learning courses*, International Conference on Business Informatics Research, Berlin 2010.
- Lasocińska K., *Autobiografia jako autokreacja. Twórcze aspekty procesu myślenia autobiograficznego w edukacji dorosłych* [w:] *Biografie edukacyjne. Wybrane konteksty*, seria: „Biografia i badanie biografii”, red. E. Dubas, J. Stelmaszczyk, Łódź 2014.
- Lavery D., *Creative work: On the Method of Howard Gruber*, “The Journal of Humanistic Psychology” 1993, nr 33.
- Markiewicz M., Bednarz J., *Znaczenie metody case study w kreowaniu postaw przedsiębiorczych studentów i absolwentów szkół wyższych* [w:] *Efektywność innowacyjnych narzędzi dydaktycznych w procesach kształtowania postaw przedsiębiorczych*, red. W. Bizon, A. Poszewiecki, Gdańsk 2013.
- Mochocki M., *Edu-larp as revision of subject-matter knowledge*, „International Journal of Role-Playing” 2012, nr 4.
- Okraj Z., „*Splot aktywności*” w twórczej pracy dydaktycznej nauczycieli akademickich, „Studia Pedagogiczne. Problemy społeczne, edukacyjne i artystyczne” 2020, nr 36–37.
- Platon, *Państwo*, Warszawa 2010.
- Platon, *Timajos* [w:] *Dialogi*, Warszawa 1993.
- Pobojewska A., *Edukacja do samodzielności. Warsztaty z dociekań filozoficznych. Teoria i metodyka*, Łódź 2019.
- Popiołek K., *Percepcja czasu – czas codzienny i czas życia* [w:] *Czas w życiu człowieka*, red. K. Popiołek, A. Chudzicka-Czupała, Katowice 2010.
- Rostan S.M., *In the Spirit of Howard E. Gruber’s Gift: Case Studies of Two Young Artists, Evolving Systems*, “Creativity Research Journal” 2003, nr 15.
- Smith J.A., Pietkiewicz I., *Praktyczny przewodnik interpretacyjnej analizy fenomenologicznej w badaniach jakościowych w psychologii*, „Psychological Journal” 2012, nr 18.
- Sztompka P., *Przestrzeń życia codziennego* [w:] *Przestrzeń życia codziennego*, red. M. Bogunia-Borowska, Warszawa 2009.
- Św. Augustyn, *Wyznania*, Warszawa 1987.
- Tarkowska E., *Czas w społeczeństwie. Problemy, tradycje, kierunki działań*, Wrocław 1987.
- Witerska K., *Drama kreatywna – perspektywa rozwojowa*, „Chowanna” 2011, nr 36.
- Yin R.K., *Studium przypadku w badaniach naukowych: projektowanie i metody*, Kraków 2015.
- Zaorska Z., *Dodać życia do lat*, Lublin 1999.
- Zimbardo P., Boyd J., *Paradoks czasu*, Warszawa 2011.